

Η ιστορία του καπνού και της καπνοκαλλιέργειας στη Β. Ελλάδα

ΑΠΘ Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας
Αλληλεπιδράσεις στην Ιστορία της Θεσσαλονίκης,

Χ.Ε. 2014-2015

Διδάσκων: Ζάχου Αικατερίνη
Φοιτήτριες: Βλάχου Χριστίνα,
Γελαδάρη-Χάνιτς Αικατερίνη

Η προέλευση του καπνού

- 1511: πρώτη επαφή των Ευρωπαίων με τον καπνό, εισαγωγή του καπνού από την Αμερική στην Ευρώπη από τον Χριστόφορο Κολόμβο και τους συνεργάτες του

Καλλιέργειες καπνού σε Ν. Αμερική και Κούβα

- 1550: πρώτες καλλιέργειες καπνού στην Ευρώπη, σε Ισπανία και Πορτογαλία

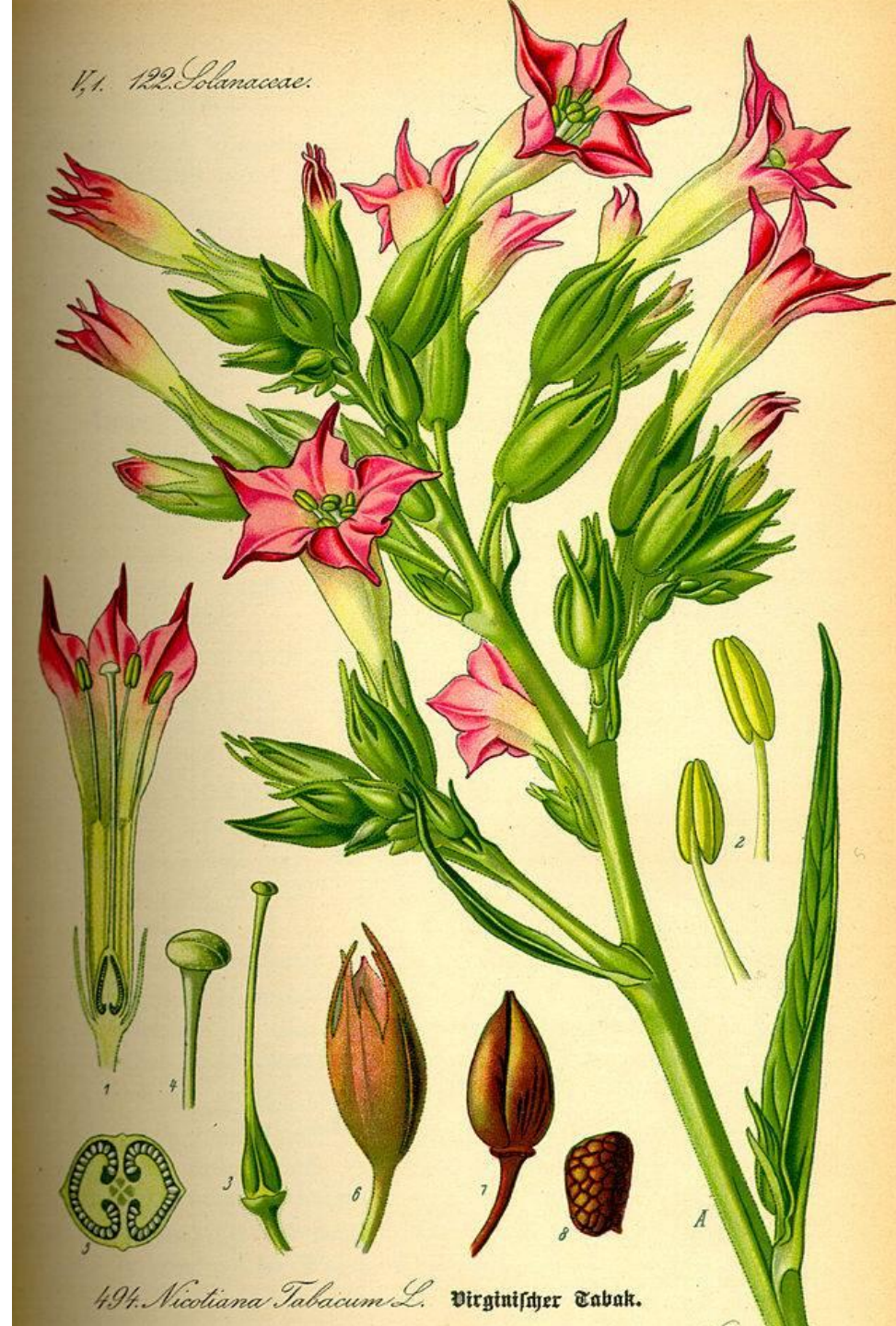

- αρχική χρήση καπνού → καλλωπιστικό φυτό, στη βοτανολογία “Nicotiana Tabacum” προς τιμήν του Jean Nicot (νικοτίνη)
- 1560: → ο καπνός ως δώρο του Jean Nicot στη βασίλισσα Αικατερίνη των Μεδίκων, για την καταπολέμηση των ημικρανιών της
→ πρώτη φορά με φαρμακευτική χρήση
- μέσα του 16^{ου} αι. αρχή καλλιέργειας του καπνού σε Γαλλία, Αυστρία, Ελλάδα, Γερμανία και Ιταλία
- ραγδαία εξάπλωση σε όλο τον κόσμο, λόγω των θεραπευτικών του ιδιοτήτων, καθώς θεωρούσαν στην Ισπανία πως επέφερε μακροζωία

- 1618, Αγγλία: μετατροπή του καπνίσματος σε συνήθεια της υψηλής κοινωνίας και αργότερα σε μόδα, με τη διοργάνωση των smoking parties, στα οποία μαθαίνουν πώς να καπνίζουν
- εξάπλωση της συνήθειας αυτής
- η χρήση γίνεται κατάχρηση
- τιμωρίες για τους καπνίζοντες:
Ιταλία - αφορισμοί από τον Πάπα
Ρωσία - ραβδισμοί
Περσία – κόψιμο χειλιών
οθωμανική αυτοκρατορία - απαγχονισμοί
- 1687: με σουλτανικό φερμάνι, στήριξη της καλλιέργειας του καπνού, αποφέροντας έσοδα στο κράτος μέσω της φορολογίας του

Το φυτό του καπνού

- φυτό ετήσιο, ανθοφόρο, έως 3 μέτρα ύψος, με καρπό σε μορφή κάψας, αποτελούμενο από μερικές χιλιάδες σπόρια
- νικοτίνη: ουσία στα φύλλα του φυτού, χαρακτηριστικό συστατικό του καπνού

- άνθη του καπνού: απόσταξη των αρωματικών του ουσιών για αρωματοποίηση και τη δημιουργία κάποιου ειδικού χαρμανιού για επεξεργασμένα καπνά
- καπνόσποροι (δεν περιέχουν νικοτίνη): παραγωγή εξαιρετικού βρώσιμου ελαίου.
→ τα κατάλοιπα της πρέσας ως ζωοτροφή
- στελέχη φυτών που παραμένουν μετά τη συγκομιδή: λίπασμα, εντομοκτόνα, παραγωγή σελουλόζης (ουσία απαραίτητη για τη βιομηχανία χαρτιού)

- φύλλα του καπνού → επεξεργασία με διάφορες αρωματικές ουσίες (π.χ. μέλι) για μάρσημα του καπνού, μέχρι να χαθεί η γεύση του
- εναλλακτικές χρήσεις καπνού → στη φαρμακοβιομηχανία για παραγωγή πρωτεϊνών (πρωτεΐνη C) και εμβολίων
- τα υπολείμματα από την επεξεργασία των καπνών → μέσο για την απόσταξη της νικοτίνης, η καθαρή νικοτίνη: βασικό συστατικό χημικών π.χ. εντομοκτόνων, αλλά και πλήθος φαρμακευτικών παρασκευασμάτων π.χ. ως διεγερτικό του νευρικού συστήματος ή ως ναρκωτικό

+μελλοντικη χρηση- πηγη ενεργειας ?

- διαχωρισμός καπνού σε διάφορες ποικιλίες, βασικοί τύποι: ανατολικά και αμερικάνικα καπνά
- ποικιλίες παραγωγής στην Ελλάδα: Μπασμάς, Ζίχνα, ουδέτερος καπνός Μακεδονίας, Τσεμπέλια και Μυρωδάτα Αγρινίου, Μαχαλά, Κατερίνη, Καμπά- Κουλάκ, Μαύρα (ανατολικά καπνά)
Μπέρλεϋ, Βιρτζίνια (καπνά αμερικάνικου τύπου)

Μορφές καπνίσματος και καπνιστικά αντικείμενα

- πρώτη ανακάλυψη των χαλαρωτικών ιδιοτήτων του καπνού από τους Ινδιάνους
- κάπνιζαν συνήθως πίπα ή πούρο
- τα πρώτα τσιγάρα τους → καπνός τυλιγμένος σε ξερά φύλλα φοίνικα ή φλούδες από μπανάνες

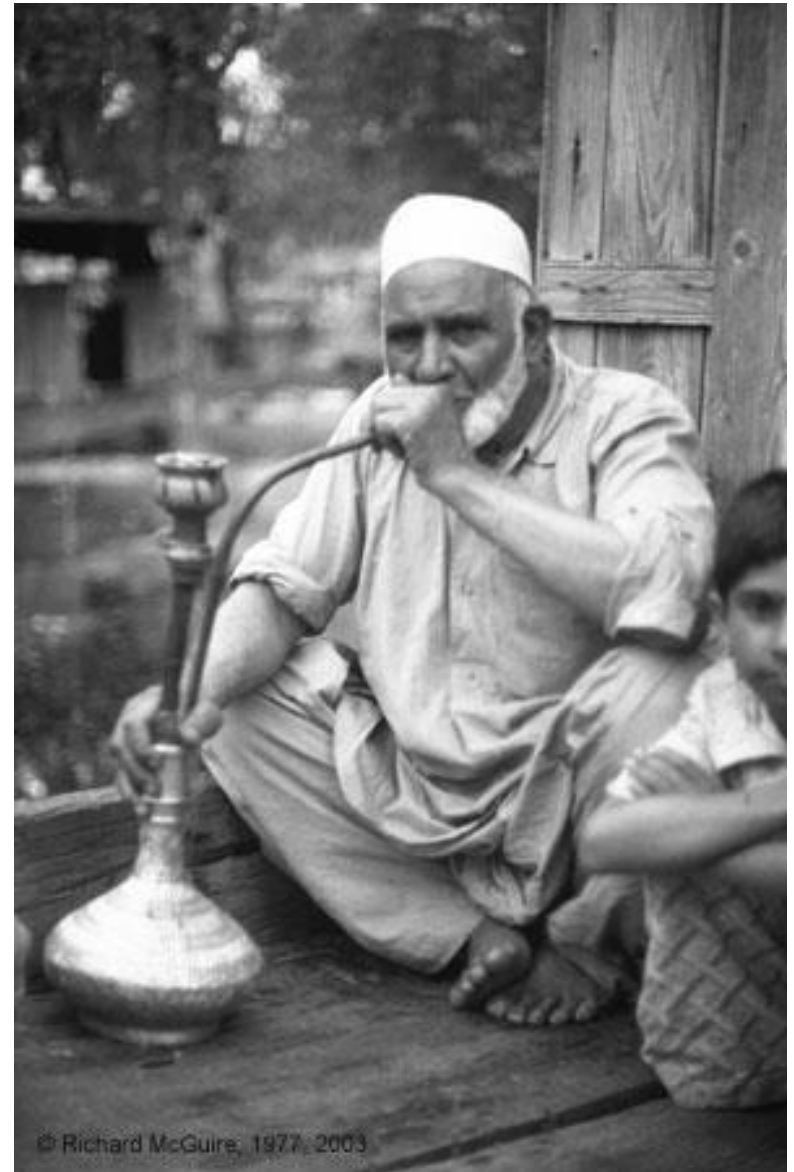

- τρίμματα καπνού:
πρέζα στην άκρη της μύτης και
εισπνέονται («σνιφάρονται» -
Schnupftabak) →
ιδιαίτερα διαδεδομένη χρήση
ήδη από το 19^ο αι. και από τους
φαντάρους στον Α΄ και Β΄
Παγκόσμιο Πόλεμο

Χρησιμοποιείται μέχρι και σήμερα
για αποσυμφόρηση της ρινικής
κοιλότητας.

- κομμένος καπνός:
στις κοιλότητες καπνιστικών
αντικειμένων (πίπες,
ναργιλέδες) ανάβεται και
εισπνέεται

© Richard McGuire, 1977, 2003

Από το χειροποίητο στο βιομηχανοποιημένο τσιγάρο:

- μέσα του 17ου αιώνα στα βιβλιοπωλεία της Βαρκελώνης → πώληση των «Μικρών τετραδίων χαρτιών για τσιγάρα», δεσμίδες μικρών ορθογώνιων χαρτιών → τα πρώτα σιγαρόχαρτα στην Ευρώπη
- Η επιλογή του σιγαρόχαρτου αποτελούσε για τους καπνιστές «στριφτών» τσιγάρων μέρος της ιεροτελεστίας του «στριψίματος».
- στρίψιμο ενός τσιγάρου → απαραίτητο στάδιο στην απόλαυση → ιεροτελεστία

- 1885: το χειροποίητο τσιγάρο για πρώτη φορά, τα πιο σημαντικά κέντρα συσκευασίας χειροποίητων τσιγάρων στη Στερεά Ελλάδα
- 1913: τα χειροποίητα τσιγάρα και στη Μακεδονία
- 1915: με την εμφάνιση των τσιγαροκοπτικών μηχανών εμφάνιση του βιομηχανοποιημένου τσιγάρου
- αντιδράσεις από τους «στρίφτες» τσιγάρων → δεν μπορούσαν να εγκαταλείψουν την ιεροτελεστία του στριψίματος

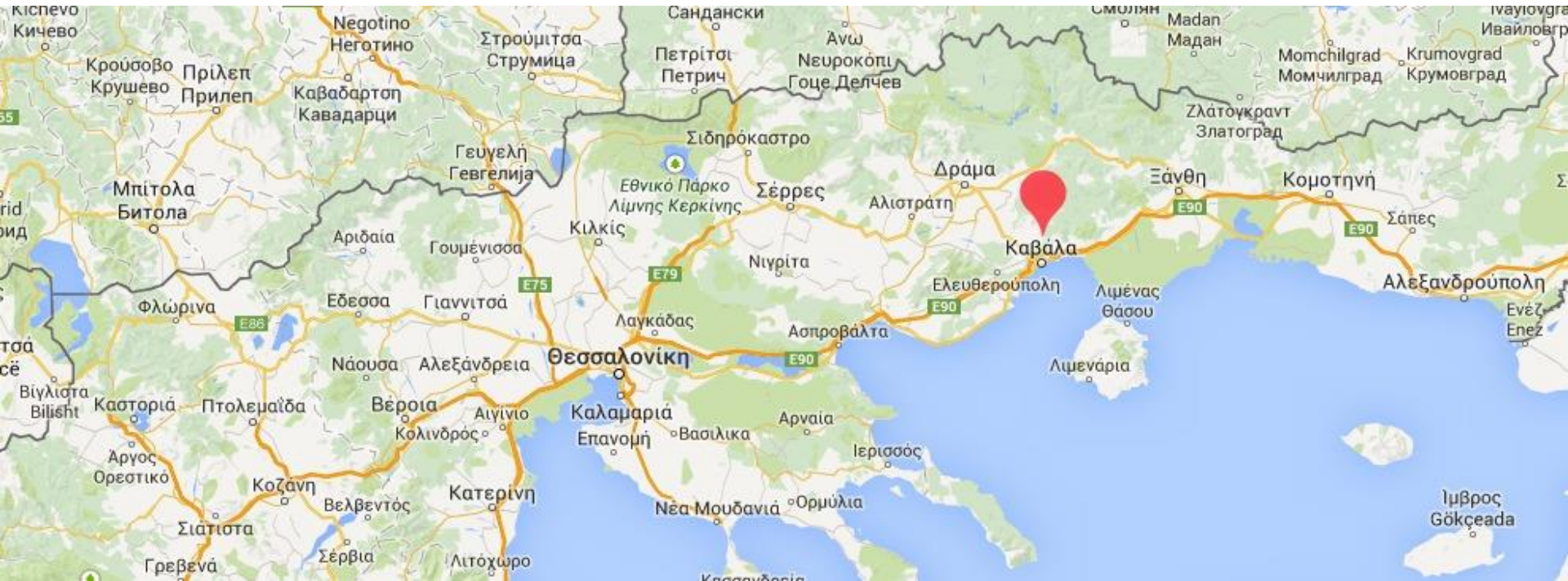
«Άλλο το τσιγάρο, άλλο το σιγαρέττο. Εδώ εφαρμόζεται η αντίστροφος αρχή. Το χειροποίητο είναι οπισθοδρόμησις, ή ανθυγιεινότης, ή προστυχιά, ή αηδία, ή βραδύτης. Το μηχανοποίητον είναι η αριστοκρατία, το ιδεώδες, ή ποιήσις, ή υγιεινή, ή ταχύτης, ή ευμορφία, η ασφάλεια, το θαύμα...»

(από διαφήμιση της εποχής,
σλόγκαν με σκοπό την προώθηση των βιομηχανοποιημένων τσιγάρων)

Περιοχές καλλιέργειας καπνού στη Β. Ελλάδα

- Καβάλα:
έδρα της αυστρουγγρικής εταιρίας Herzog & Cie και ήδη από το 1880 το κέντρο όλης της Μακεδονίας για την εισαγωγή, επεξεργασία και εξαγωγή δεκάδων τόνων καπνού λόγω της γεωγραφικής της θέσης και του λιμανιού της

Καπνομάγαζα της εταιρίας Herzog στην Καβάλα, 1902

Εξαγωγές προς λιμάνια στα πέρατα του κόσμου

σε: Εύξεινο Πόντο,

Γερμανία,

Ρωσία,

Ρουμανία,

Αγγλία,

Σουηδία,

Ολλανδία,

Δανία,

νότιο Γαλλία

και την

υπόλοιπη

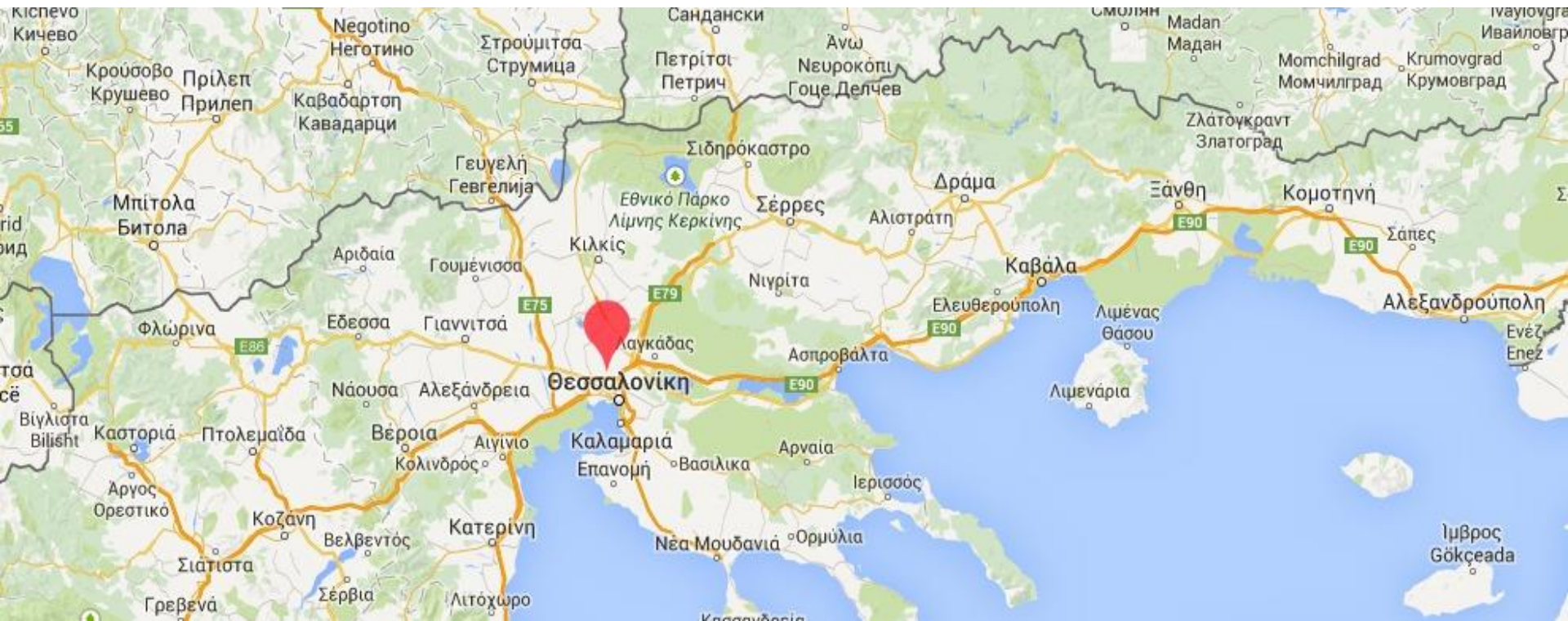
Μεσόγειο

όπως και σε
αραβικά κράτη, Άπω Ανατολή, Ιαπωνία, Η.Π.Α., Καναδά

- Θεσσαλονίκη:
το κέντρο επεξεργασίας καπνού και εμπορίας σταδιακά στην Ελλάδα μαζί με την Καβάλα λόγω:
  - 1) μεταφοράς των εργασιών στα μεγάλα κομβικά κέντρα
  - 2) της επέκτασης του σιδηροδρόμου προς Σκόπια, Βιέννη και Κωνσταντινούπολη και της σύνδεσής του με το λιμάνι
  - 3) της προσπάθειας μείωσης της ισχύος του συνδικαλιστικού κινήματος της Καβάλας

Καπνομάγαζα και καπναποθήκες στη Θεσσαλονίκη

Η καπναποθήκη της εταιρείας Σαϊονία, στην οδό Πτολεμαίων. Είχε κτισθεί το 1924 σε σχέδια του μηχανικού Ε. Μοδιάνο. Εχει καταγραφιστεί (φωτ.: αρχείο Εταιρείας Σαϊονία).

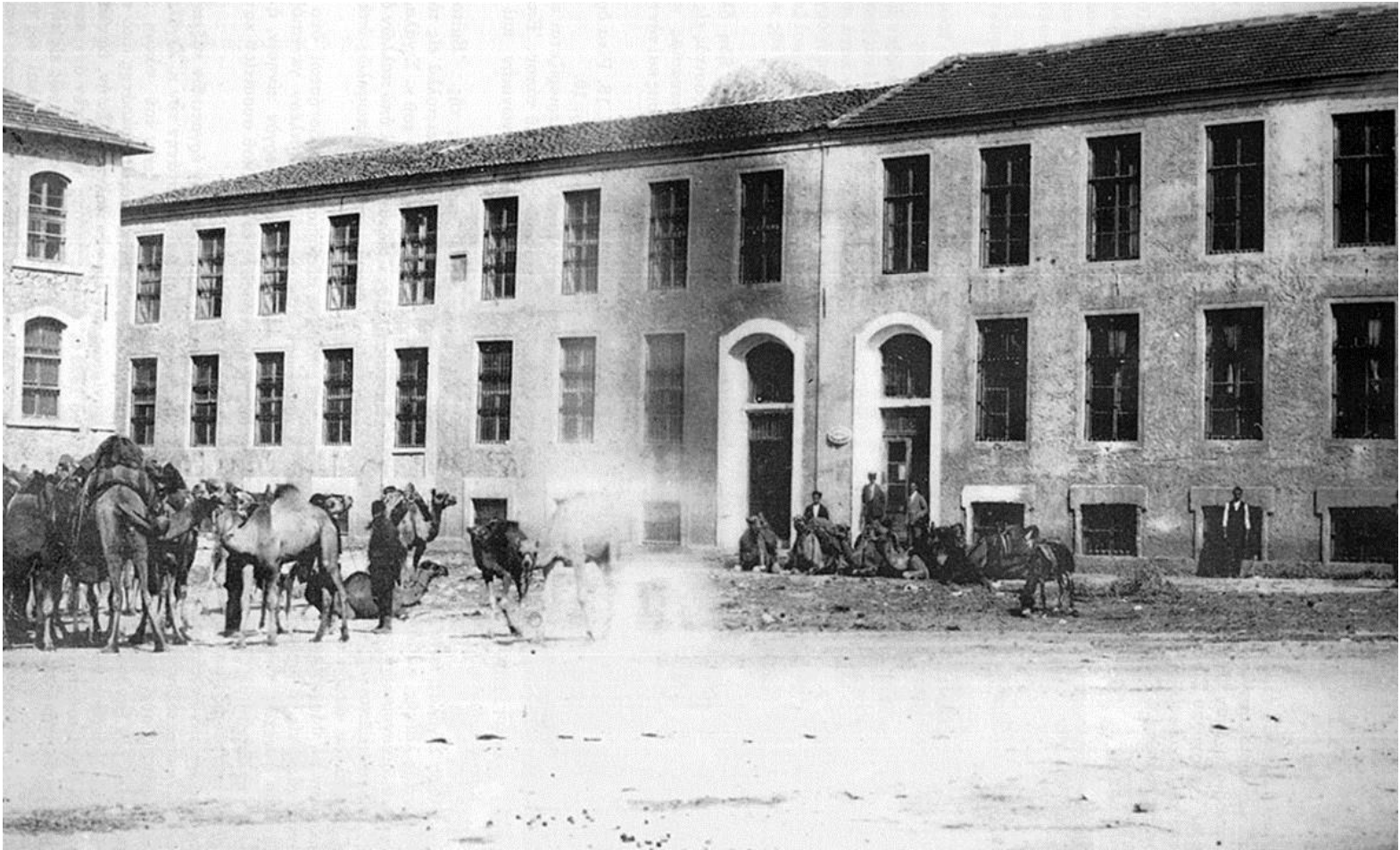
Η καπναποθήκη Γαβριηλογλου στην οδό Δωδεκανήσου. Κτιστηκε το 1937 και σήμερα στεγάζει άλλες χρήσεις (φωτ.: αρχείο οικογένειας Γαβριηλογλου).

- Ξάνθη: χαρακτηρισμένη ήδη το 18^ο αι. ως η πιο κατάλληλη περιοχή της Ελλάδας για καλλιέργεια καπνού ανατολικού τύπου,
- 1883: ίδρυση κτηρίου του οθωμανικού μονοπωλίου (Regie), μεταφορά καπνού με καραβάνια, καμήλες και μουλάρια στην Ευρώπη

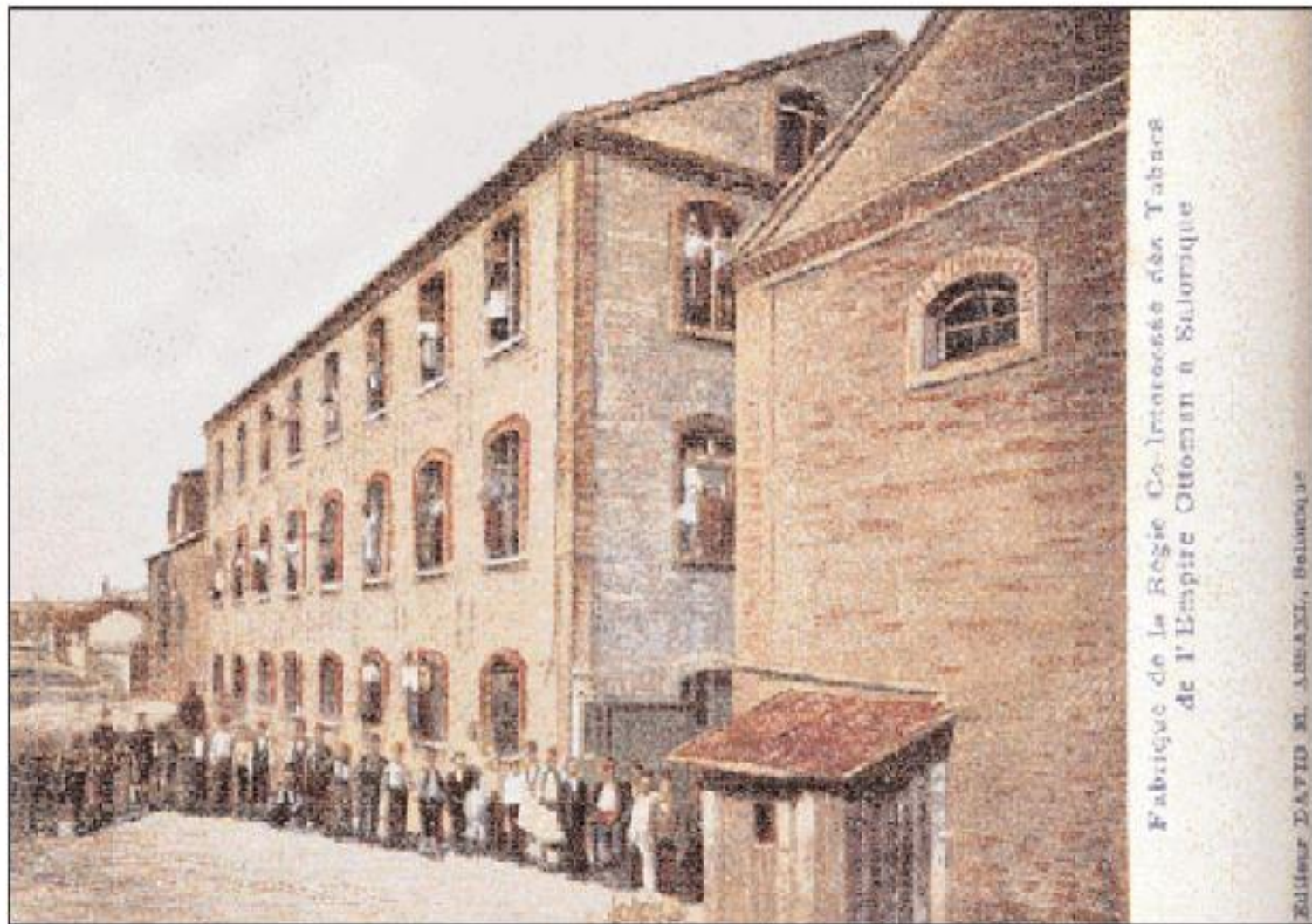
Κτήριο της Regie στην Ξάνθη

Regie

- 1884 και μέχρι το 1912 → στη Θεσσαλονίκη εργοστάσιο της Εταιρίας του Μονοπωλίου των οθωμανικών καπνών «Régie» σε λειτουργία
- αυστριακών και γαλλικών κεφαλαίων
- παρασκευή επεξεργασμένων καπνών και τσιγάρων για τις αγορές του εξωτερικού
- το καπνεργοστάσιό της στη Θεσσαλονίκη κτίστηκε το 1884 στην αρχή της σημερινής οδού Λαγκαδά
- 1892 → με απασχόληση περίπου 400 εργατών ετήσια παραγωγή 22.000.000 τσιγάρων

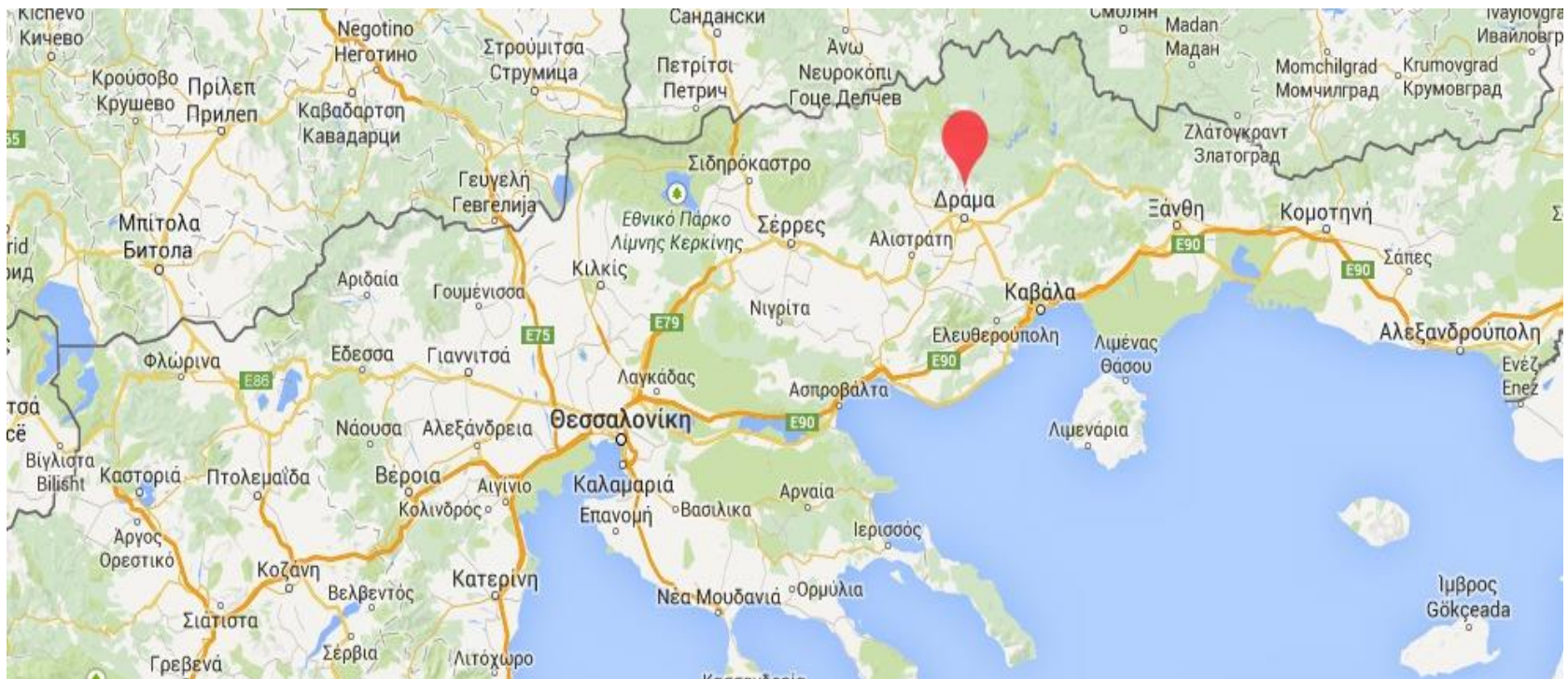
Το καπνεργο-
στάσιο της Εται-
ρείας Μοναπω-
λίου Οθωμανι-
κών Καπνών,
γνωστής ως
Règie, στη Θεσ-
σαλονίκη. Κτί-
στηκε το 1884
στην αρχή
της σημερινής
οδού Λαγκαδά.
Απασχολούσε
περί τους 400
εργάτες και το
1892 είχε ετήσια
παραγωγή
22.000.000
τσιγάρα.

Fabrique de la Régie Co-Intéressée des Tabacs
de l'Empire Ottoman à Salonique

Editeur DAVID M. ASSANI, Salonique

- Δράμα: το δεύτερο μεγαλύτερο κέντρο παραγωγής και επεξεργασίας καπνού λόγω της πολυποικιλίας των τύπων καπνού
1874: δημιουργία της πρώτης καπναποθήκης, 1880: δημιουργία συγκροτήματος γαλλικών καπναποθηκών, 1925: δημιουργία καπναποθηκών του αυστριακού μονοπωλίου

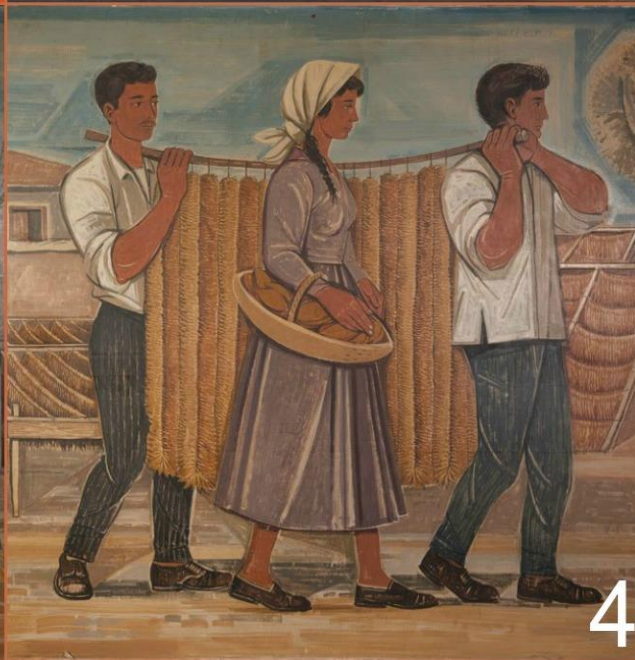

Η παραδοσιακή διαδικασία παραγωγής καπνού

- οικογενειακός χαρακτήρας της καλλιέργειας του καπνού
- διάρκεια διαδικασίας περίπου 12 μήνες:
  - ✓ σπορά, τον Μάρτιο
  - ✓ λίπανση
  - ✓ προφύλαξη φυτών από αντίξοες καιρικές συνθήκες και αρρώστιες
  - ✓ καθημερινό πότισμα
  - ✓ μετά την ωρίμανση των φύλλων, συγκομιδή (σταδιακή)

Η διαδικασία της
παραγωγής του καπνού

- μεταφορά στο σπίτι του παραγωγού και εκεί μετατροπή σε αρμαθιές (γυρλάντες)
- έκθεση στον ήλιο για αποξήρανση (ο βασικός ρόλος για την ποιότητα του καπνού)
- τοποθέτηση των καπνών σε υπόστεγα προφυλαγμένα από τις καιρικές συνθήκες
- τον Οκτώβριο δεματοποίηση σε στενόμακρο καναβάτσο καλύπτοντας τις 4 πλευρές δεμένο με λεπτό σκοινί

Συμμετοχή όλων των
μελών της οικογένειας στη
συγκομιδή του καπνού,
ανεξαρτήτως φύλου και
ηλικίας. Όλα τα μέλη της
οικογένειας βοηθούσαν
την οικογενειακή
επιχείρηση, δεν
προσλαμβάνονταν
εργάτες.

*Προσφυγική οικογένεια καπνεργατών σε χωριό του
Ν. Καβάλας, 1925*

Συσκευασμένοι μπασμάδες

Μηχανοποίηση και τεχνολογικές αλλαγές στην καπνοκαλλιέργεια

- πέρασμα από το κάπνισμα ακατέργαστου καπνού, στο βιομηχανικό τσιγάρο, μόλις τον 20ο αιώνα, με την πρόοδο της μηχανικής
- μέσω της μηχανοποίησης δυνατότητα παραγωγής μεγάλων ποσοτήτων
- δημιουργία των πρώτων καπνοβιομηχανιών
- 1909: οι πρώτες σιγαροκοπτικές μηχανές στην Ελλάδα, εισαγωγή από Αμερική και Ιταλία, γερμανικής κατασκευής

Αθήνα: ο καπνοβιομήχανος Κ. Βάρκας

Πειραιάς: ο καπνοβιομήχανος Σπάθης

Πύργος: ο καπνοβιομήχανος Β. Καραβασίλης

Μια τσιγαροκοπτική μηχανή:

- παραγωγή 200.000-250.000 τσιγάρων σε 7 ώρες, έναντι 2.000-3.000 σιγαρέτων που παρασκεύαζε ο σιγαροποιός με τους δύο βοηθούς του
- κάθε σιγαροτοποιητική μηχανή αντικαθιστούσε 100 εργάτες
- αφορμή για τις εργατικές κινητοποιήσεις λόγω της καταφθάνουσας ανεργίας
- το επάγγελμα του καπνεργάτη σιγαροποιού στην Ελλάδα άρχισε να φθίνει

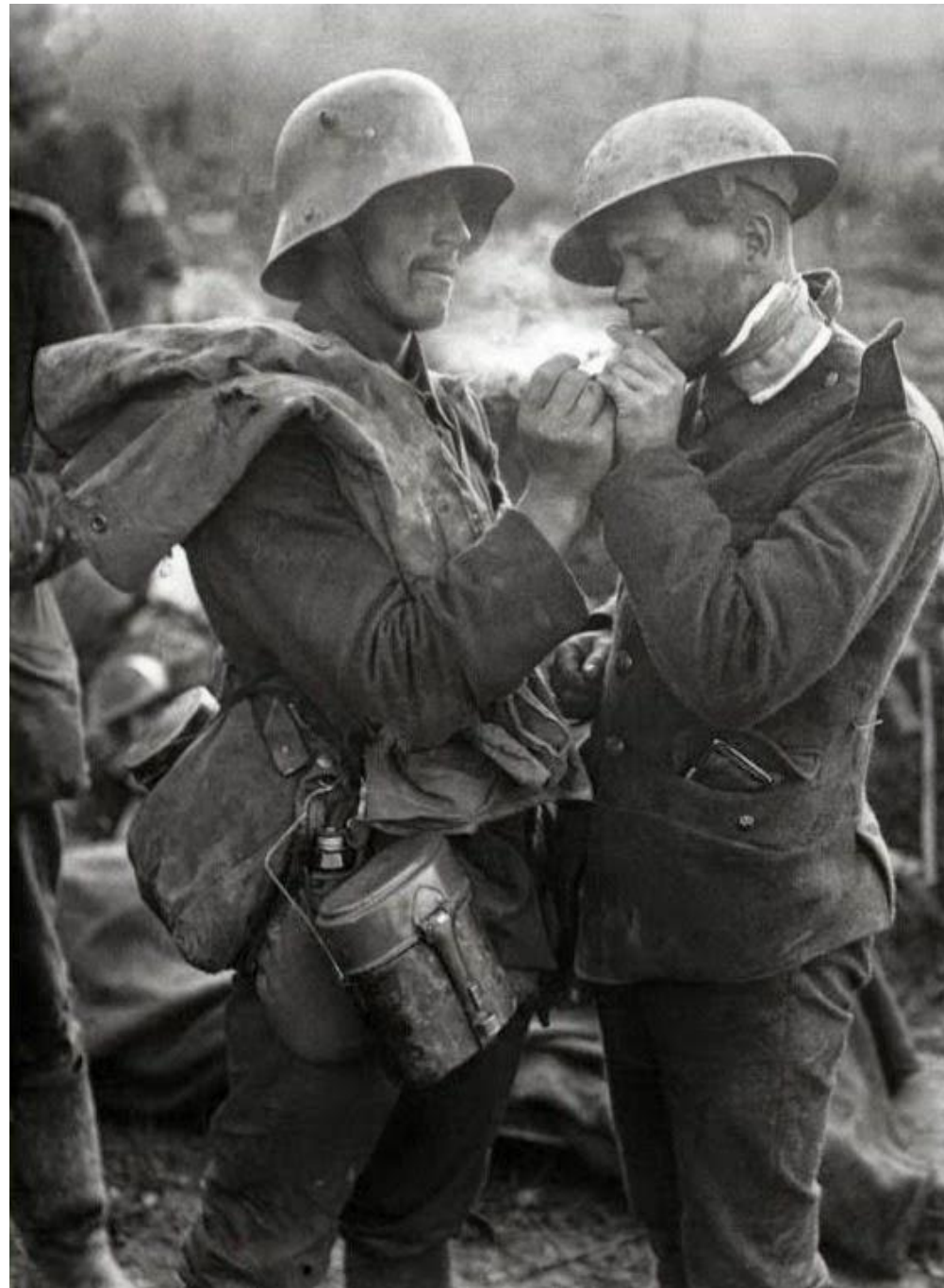
- μεγάλη άνοδος της παραγωγής τσιγάρων κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, λόγω:
  - της εισαγωγής των μηχανών στην παραγωγή
  - και της αυξημένης χρήσης, κάτω από το στρες της μάχης

Οι στρατιώτες κάπνιζαν όλο και πιο πολύ, με συνέπεια να εθιστούν στη νικοτίνη.

Η εγγύτητα μετά τον
αλληλοσκοτωμό

Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος:
Τα χέρια του Γερμανού και του
Βρετανού στρατιώτη
αγγίζονται για ένα τσιγάρο,

Η εμπορία του καπνού

- τα πλοία ως κύριο μεταφορικό μέσο των δεμάτων καπνού

- εξαγωγή καπνού από μεγάλες διεθνείς καπνεμπορικές εταιρίες ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αι.:
Αλλατίνη
American company
Herzog
Regie (μονοπωλιακή καλλιέργεια των ποικιλιών καπνού στην οθωμανική αυτοκρατορία, επιβάλλοντας τιμές αγοράς και πώλησης των προϊόντων καπνού)

- 1890: εξαγωγή περίπου 4000 τόνων καπνού από το λιμάνι της Καβάλας με ατμόπλοια της αυστριακής Lloyd και δυο γαλλικά κάθε 15 μέρες + δρομολόγια από τουρκικά, αγγλικά και ιταλικά πλοία, ανάλογα με τις εξαγωγικές ανάγκες
- μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο → αλλαγή στις καπνικές συνήθειες στην Ευρώπη και διάδοση καπνικών προϊόντων με βάση τα Βιρτζίνια

Σημαντικοί Έλληνες καπνέμποροι

- 1867: Φραγκούλης Κορέτσης →
  - εισαγωγές καπνών και ειδών καπνίσματος από το εξωτερικό, πούρων από Κούβα, Ολλανδία, Αμβούργο και Ελβετία
  - εξαγωγές προς Γερμανία, Αγγλία, Ιρλανδία, Σκωτία, Ιταλία, Ρωσία, Αμερική, Ινδία, Αφρική
- 1897: Ιωάννης Κυριάζης → ιδιοκτήτης μεγάλου καπνεργοστασίου που κατασκεύαζε χειροποίητα τσιγάρα, με εξαγωγές σε Γερμανία, Αυστρία, Ελβετία, Ουγγαρία, Αγγλία
- 1925: εργοστάσιο στο Αμβούργο, με προμήθειες σε όλη τη Γερμανία και την υπόλοιπη Ευρώπη

Εξαγωγές προς Γερμανία

- προτίμηση του καπνιστικού κοινού της Γερμανίας στα χειροποίητα τσιγάρα, κατασκευασμένα με χαρμάνια περιεκτικότητας 98% σε ανατολικά καπνά (παραγόμενα στην Ελλάδα)
- ίδρυση εργοστασίων παραγωγής στη Γερμανία από Έλληνες και ομογενείς καπνέμπορους, κυρίως για την αποφυγή των υψηλών φόρων εισαγωγής και τα έξοδα μεταφοράς:
  - Πλεονέκτημα: εύκολη εισαγωγή ανατολικών καπνών καλής ποιότητας
  - φθηνό ειδικευμένο εργατικό δυναμικό, τους συμπατριώτες τους τσιγαράδες και έτσι ταχύτατη ανάπτυξη

Δρέσδη

- διεθνές κέντρο κινήσεως καπνών στα μέσα του 19^{ου} αι. λόγω της συγκέντρωσης καπνεμπόρων και καπνοβιομηχάνων, καθώς και της οικονομικής πολιτικής της γερμανικής κυβέρνησης (μικρή φορολογία και διαμετακομιστικές διευκολύνσεις)
- πρώτος καπνέμπορας ο γαμπρός του μεγάλου καπνέμπορου της Κωνσταντινούπολης Μουράτη (Μουράτογλου), Κυπριανός Εμφιετζόγλου
- την ίδια εποχή → ίδρυση ομώνυμου εργοστασίου στη Δρέσδη από τον Γεώργιο Α. Γιασμαντζή

- αργότερα σημαντική επέκταση της παραγωγής και δημιουργία ενός από τα σπουδαιότερα καπνεργοστάσια της Γερμανίας με συνεταίρο το γιο του Γ. Γιασμαντζή Αντώνη
- 1907: εξαγορά του εργοστασίου Γιασμαντζή από αμερικανική εταιρία για 1,5 εκατομμύριο μάρκα
- στη Δρέσδη επίσης: Κ. Γαρουφαλλίδης, Ι. Βούρης και οι οικογένειες Λαχανά και Τορνιβούκα
- μέχρι το τέλος του αιώνα ιδρύθηκαν μικρά και μεγάλα ελληνικά εργοστάσια σε πολλές πόλεις της Γερμανίας

Υπόλοιπη Γερμανία

- στο **Αμβούργο** ίδρυση εργοστασίων από τους αδερφούς Κυριαζή
- στο **Ανόβερο** ήδη από το 1912 εργοστάσιο τσιγάρων του Αγγελή Κωνσταντίνου → περιζήτητα τσιγάρα, με την επωνυμία CONSTANTIN
- στο **Βερολίνο** το 1893 μεγάλο εργοστάσιο τσιγάρων με την πασίγνωστη πλέον επωνυμία «MURATTI» από τους γιούς του καπνεμπόρου Β. Μουράτογλου (από την Κωνσταντινούπολη)

Αργότερα, η εταιρία εξαγοράζεται και το σήμα μετατράπηκε σε «MURATTI AMBASSANDOR», που συνεχίζει να κυκλοφορεί μέχρι και σήμερα.

- 1932: ίδρυση του «Hellas Zigarettenfabrik» από τους αδερφούς Παπαστράτου
- **Βόννη**: οι αδερφοί Περβανά, ο Ι. Κουλμάς και ο Dimitrino

- ελληνογερμανική συνεργασία με έδρα τη Θεσσαλονίκη και το **Μόναχο** γύρω στο 1925
  - δημιουργία σειράς τσιγάρων πολυτελείας προοριζόμενα για αγορές του εξωτερικού και ιδιαίτερα της Γερμανίας, όπως, η σειρά 5 καλοφτιαγμένων πακέτων με αρχαϊκές παραστάσεις, με την επωνυμία «LEVKOS» παρμένο από το Λευκό Πύργο της Θεσσαλονίκης
  - τσιγάρα άφιλτρα, μήκους 70 χιλιοστών με χρυσό επιστόμιο, προστατευμένα με λεπτό φύλλο αλουμινίου από την υγρασία και αναγραφόμενο στο τσιγαρόχαρτο «LEVKOS» ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΑΠΝΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΝ ΣΙΓΑΡΕΤΤΩΝ
  - δίγλωσσο ελληνογερμανικό ένθετο στο εσωτερικό του πακέτου
- στο Μόναχο οι Αναστασιάδης, Γεωργιάδης, Ζάχος, Ντεϊμερτζόγλου, Παπαστάθης κ.ά.

- Παναγιώτης Παπαστάθης έδρα στο Μόναχο, κληρονομεί αργότερα εργοστάσιο τσιγάρων από τους θείους του, στη **Ρουμανία**. Παράγει τσιγάρα ελαφρά και λεπτά, με φίλτρο, που το προτιμούν οι γυναίκες. Το 1916, μετά το θάνατό του, η οικογένειά του πουλάει το εργοστάσιο και επιστρέφει στην Ελλάδα.

Υπόλοιπες χώρες του εξωτερικού Αυστρία

- 1662-1913: αυστριακό μονοπώλιο στον καπνό μέχρι τον Α' παγκόσμιο πόλεμο
- Αγορά σοβαρών ποσών επεξεργασμένου καπνού σε χαμηλές τιμές από όλη τη Μακεδονία και κυρίως την Καβάλα (59%).
- πρώτη εξαγωγή 1836 : Ελλάδα-Τεργέστη από 520 κιλά με σταθερή αύξηση στη συνέχεια
- ίδρυση θυγατρικών εταιριών μετά τον Α' Π.Π.
  - Recolta GmbH
  - Austria (Austria Einakaufsorganisation der Österreichischen Regie im Orient)

Ουγγαρία

- εισαγωγή της καλλιέργειας του καπνού από τη Μακεδονία κατά το έτος 1780

Εκείνη τη χρονιά, ο τότε αυτοκράτορας Ιωσήφ II ζήτησε από τον Ούγγρο πρόξενο στη Θεσσαλονίκη να του στείλει σπόρους και καλλιεργητές από την Μακεδονία, καθώς είχε ακούσει για την φήμη των καπνών της Θεσσαλονίκης.

Κύπρος

- Οι ποικιλίες καλλιέργειας καπνού στην **Κύπρο** ήταν οι:
Σμύρνης (Αγιασουλούκ),
Έλσεμπεργκ και
μικρές ποσότητες καπνών Βιρτζίνια, για εγχώρια κατανάλωση

Εξαγωγές γίνονταν προς Αμερική, Αν. Γερμανία και Ρωσία.

Οι καπνεργάτες

- ο τρίτος παράγοντας του καπνεργατικού ζητήματος, μετά τον καπνοπαραγωγό και τον καπνέμπορα
- αγρότες, καλλιεργητές γης, χειρονάκτες
- δύσκολες συνθήκες εργασίας (π.χ. ωράρια, χειρονακτική εργασία)
- εμφάνιση ως επάγγελμα από τα τέλη του 19^{ου} αι. και ήδη μια από τις πιο ριζοσπαστικές ομάδες εργατών

- Ασκούσαν παράλληλα και άλλες δουλειές λόγω της μεγάλης επαγγελματικής αβεβαιότητας, ούσα περιστασιακή η απασχόληση με τα καπνά
- Έτσι → εξάρτηση από τους καπνέμπορους και αργότερα από μεγάλες διεθνείς εμπορικές εταιρίες
- προσπάθεια καπνεμπόρων για αντικατάσταση των ειδικευόμενων καπνεργατών από γυναίκες, με χαμηλότερο ημερομίσθιο

- κρατική παρέμβαση, 1924: ο βασικός μισθός του καπνεργάτη ορίστηκε στα 200 ημερομίσθια των 107 δραχμών
- με την κρίση του 1930: μείωση εξαγωγών, και έτσι, το μεροκάματο μειώνεται στις 27 δραχμές για τη γυναίκα και στις 50 για τον άντρα

Η φυματίωση έπληττε την τάξη των καπνεργατών.

- παράθυρα ερμητικά κλειστά, για να μην ξεραίνεται το προϊόν τους καλοκαιρινούς μήνες
- καμία ανανέωση της αποπνικτικής ατμόσφαιρας και έλλειψη καθαρού αέρα
- εισπνοή νικοτίνης και τη σκόνης καθ' όλη τη διάρκεια του οκτάωρου
- πνευμόνια διαβρωμένα από το μικρόβιο του Κωχ (φυματίωση) και έτσι,
- ιδιαίτερα ο εργαζόμενος της νεαρής ηλικίας, υπέκυπτε.

Το ποσοστό των θανάτων από φυματίωση ανέρχονταν σε 40% και μάλιστα σε άτομα ηλικίας όχι μεγαλύτερης των 35 ετών.

Η φονική κίτρινη σκόνη του ξεραμένου καπνόφυλλου, στα ρούχα και στους πνεύμονες του καπνεργάτη.

Οι γυναίκες στην παραγωγή τσιγάρων

- οι γυναίκες το 1920 ήταν σε διπλάσιο αριθμό από τους άνδρες, ενώ το 1930 εφταπλάσιος
- με το νόμο του 1933: υποχρέωση κάθε επιχείρησης το 50% των εργατών να είναι άνδρες
- κατάργηση το 1952 και έτσι, μια νέα πόρτα στην πρόσληψη γυναικών (χαμηλότεροι μισθοί, συμφέρον των επιχειρήσεων)
- παράλληλα, εισαγωγή νέων τεχνολογιών στα καπνομάγαζα
- δεκαετία του 1950: εισαγωγή της τεχνικής του «ταπί ρολάν» στις καπναποθήκες
αφαίρεση των φύλλων καπνού, ακατάλληλων για επεξεργασία και πέρασμα σε κινούμενο ιμάντα

- 1950: αρχή εγκατάλειψης της κλασσικής επεξεργασίας και εισαγωγή της τόγκας, κατά την οποία τα φύλλα χωρίζονται ποιοτικά, δεν δεματοποιούνται, αλλά τσαλακώνονται στα πατητήρια, για να δεματοποιηθούν στο τέλος
- Στην τόγκα δουλεύουν γυναίκες, ενώ οι άντρες απολύονται.
- μετά από απεργίες και καταλήψεις: ισότιμη συμμετοχή των ανδρών στην τόγκα και κατοχύρωση του επαγγέλματος
- στα μέσα του 1960: εισαγωγή αυτόματων πρεσών και υδραυλικών μηχανών για δεματοποίηση των καπνών

Επεξεργασία καπνού, φωτογραφία του Δημήτρη Χαρισιάδη, που αποτυπώνει τη διαδικασία της εμπορικής επεξεργασίας του καπνού, Δράμα 1954

Αποτέλεσμα:

καπνεργατικές απεργίες στην Καβάλα (ήδη το 1879), καθώς και σε άλλες πόλεις της Μακεδονίας κατά το πρώτο μισό του 19^{ου} αι., με σκοπό τη διεκδίκηση

- 1) καλύτερων συνθηκών δουλειάς
- 2) μεγαλύτερες απολαβές
- 3) τη διασφάλιση του επαγγέλματος

Εξεγέρσεις

- 1879, Καβάλα: η πρώτη απεργία, υποκινούμενη από τα πρωτοεμφανιζόμενα συνδικαλιστικά σωματεία (μέχρι τότε ακόμα και η λέξη «απεργία» είναι άγνωστη)
3000 καπνεργάτες διεκδικούσαν αύξηση των μισθών, με αποτέλεσμα μια μικρή αύξηση στους μισθούς
- 1896, Καβάλα: εκ νέου διαμαρτυρία για αύξηση ημερομισθίου («εκμέκ καβγαζί»= καβγάς για το ψωμί)

- 1903, Δράμα- Καβάλα- Ξάνθη και περίχωρα: αυθόρμητες απεργίες καπνεργατών, άγριες διαδηλώσεις, επιθέσεις σε καπναποθήκες και συμπλοκές με αστυνομία και στρατό
- 1908, Καβάλα: ίδρυση του πρώτου καπνεργατικού, συνδικαλιστικού σωματείου «Ευδαιμονία», υπό την επίβλεψη της οθωμανικής αυτοκρατορίας στα Βαλκάνια

1) αποτελούμενο από 4100 μέλη

2) σύνδεσμος, κινούμενος σε διεθνές επίπεδο

3) απαίτηση 9ωρης εργασίας αντί της 12ωρης και αύξηση μεροκάματου

- 1914, Μάρτιος, από Καβάλα μέχρι Θεσσαλονίκη: συγκρούσεις των 30.000 απεργών με τη χωροφυλακή, έχοντας αιτήματα σχετικά με την οικονομία, την οργάνωση και τον έλεγχο εργασίας στις καπναποθήκες

20ημερη απεργία οργανωμένη από τη σοσιαλιστική εργατική ομοσπονδία «Φεντερασιόν», τη σπουδαιότερη της Μακεδονίας

Λόγω της συμβολής των μελών της Φεντερασιόν στις κινητοποιήσεις των καπνεργατών έγιναν καταδιώξεις, φυλακίσεις, ακόμα και εξορίες

Φεντερασιόν

- σοσιαλιστική εργατική οργάνωση
- Θεσσαλονίκη
- Αβραάμ Μπεναρόγια, ιδρυτής
- μέλη κυρίως Εβραίοι και διανοούμενοι της Θεσσαλονίκης
- βοήθησε στην ίδρυση εργατικών σωματείων στη Θεσσαλονίκη, από τα οποία τα περισσότερα ήταν καπνεργατικά

Αποτέλεσμα:

- νίκη των απεργών
- δεκτά τα περισσότερα αιτήματα των καπνεργατών
- υπογραφή της πρώτης συλλογικής σύμβασης εργασίας (9 Απριλίου 1914)

Η σοβαρότερη καπνεργατική κινητοποίηση μετά την προσάρτηση της Μακεδονίας στην Ελλάδα το 1912

Η ένταξη των προσφύγων στην Ελλάδα

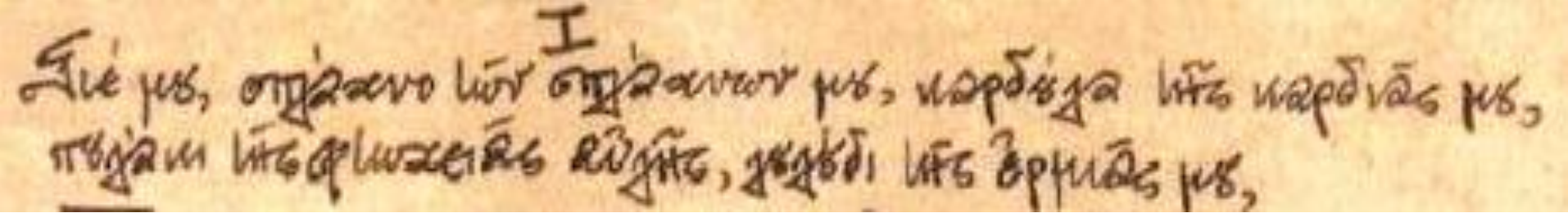
- 1922: νέα αρχή για τους αγώνες των καπνεργατών και έναρξη της «χρυσής» εποχής των τοπικών συνδικαλιστικών κινημάτων με το «μπόλιασμα» του καπνεργατικού δυναμικού από τους πρόσφυγες
- Καβάλα, 1922: αύξηση των καπνεργατών κατά 5000 περίπου, 9400 καπνεργάτες
1921: 4654 καπνεργάτες
1925: 12543 καπνεργάτες- ρεκόρ στον αριθμό των καπνεργατών
- Θέσεις εργασίας για το μεγαλύτερο ποσοστό των προσφύγων

- Απρίλιος 1936: πρώτο Παγκαπνεργατικό Συνέδριο στη Θεσσαλονίκη λόγω της υψηλής ανεργίας των καπνεργατών ίδρυση της Πανελλαδικής Καπνεργατικής Ομοσπονδίας
- στις 29 Απριλίου απεργία σε όλα τα κέντρα επεξεργασίας της Θεσσαλονίκης από την Πανελλαδική Καπνεργατική Ομοσπονδία
- κλιμάκωση και αύξηση των βίαιων συγκρούσεων με την αστυνομία, σε όλη τη χώρα, γενίκευση της απεργίας σε πανελλαδικό επίπεδο
- Στις 9 Μαΐου σκοτώνονται 12 διαδηλωτές και άλλοι 100 τραυματίζονται σοβαρά.
- ξεσηκωμός όλων των καπνυπόλεων της Ελλάδας
- Όλα τελειώνουν ξαφνικά, με την κατάλυση της δημοκρατίας και του συντάγματος, το 1936, από τον Ιωάννη Μεταξά.

Ανάμεσα στους νεκρούς και ο 25χρονος Τάσος Τούσης. Η μητέρα του θρηνεί σπαραχτικά πάνω από το άψυχο σώμα του γιού της.

Ο Γιάννης Ρίτσος με αφορμή την προηγούμενη φωτογραφία, γράφει τον «Επιτάφιο», ο οποίος στη συνέχεια μελοποιείται από τον Μίκη Θεοδωράκη.

Γιέ μου, σπλάχνο των σπλάχνων μου, καρδούλα της καρδιάς μου,
πουλάκι της φτωχειάς αυλής, ανθέ της ερημιάς μου,

«Γιέ μου, σπλάχνο των σπλάχνων μου, καρδούλα της καρδιάς μου, πουλάκι της φτωχειάς αυλής, ανθέ της ερημιάς μου (...)»

Απεργία 1936

ΑΠΕΡΓΗΠΟΡΟΙ ΥΠΕΧΡΕΩΘΗΣΑΝ ΝΑ ΔΕΧΘΟΥΝ ΟΛΑ ΤΑ ΑΙΤΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΑΠΕΡΓΑΤΩΝ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Η ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΕΡΜΗΡΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΤΡΙΤΗ
12
ΜΑΪΟΥ

Α ΑΙΜΑΤΗΡΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΙΔΟΥΣ ΤΡΙΗΜΕΡΟΥ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΠΡΟΣ 12 ΜΑΪΟΥ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

ΤΟ ΑΓΩΝΙΩΔΕΣ ΤΡΙΗΜΕΡΟΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΜΑΣ
Τ' ΑΚΑΤΑΝΟΜΑΣΤΑ ΑΙΣΧΗΤΩΝ ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΩΝ
ΜΕΤΕΤΡΕΨΑΝ ΤΗΝ ΗΣΥΧΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΝ
ΕΙΣ ΜΙΑΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΜΕΝΗΝ ΒΑΡΚΕΛΩΝΗΝ

Μνημεία προς τιμήν των πεσόντων κατά τη
διάρκεια των καπνεργατικών εξεγέρσεων

ΓΛΥΚΕ ΜΟΥ ΕΣΥ ΔΕ ΧΑΘΗΚΕΣ
ΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΦΛΕΒΕΣ ΜΟΥ ΕΙΣΑΙ
ΓΙΕ ΜΟΥ ΣΤΙΣ ΦΑΡΜΕΣ ΟΛΩΝΟΝ
ΕΜΠΑ ΒΑΘΙΑ ΚΑΙ ΖΗΣΕ

Σ. ΦΙΤΣΟΣ
1977

Μνημείο προς τιμήν του Τάσου Τούση στο
Ασβεστοχώρι Θεσσαλονίκης, απ' όπου καταγόταν

ΚΥΝΗΠΥΛΕΙ ΔΟΥ ΕΛΕΙΑΣ
ΕΤΩΝ ΑΓΓΩΝ
ΕΥΦΡΑΤΟΥ ΠΛΗΘΟΣ
ΖΗΤΟΥΝ ΕΠΙΤΙΣ
ΑΠΡΟΤΗΤΟΙ ΤΕΛΕΥΤΕ
ΑΡΡΗΚΤΑ ΑΝΕΙΣΤΑΙ
ΠΑΡΕΣΣΟ ΔΑΡΩΣΕΝΣ
ΝΕΥΡΟΥΝΤΕ ΝΟΥΣ
ΠΑΡΑΙΟΥΝΤΕ ΤΑΝΩΝ
ΒΑΡΟΥΝΤΕ ΠΙΝΩΝ

Καβάλα, 1986: Μνημείο Καπνεργάτη

- έργο του Δημήτρη Αρμακόλα έναν απ' τους σημαντικότερους σύγχρονους Έλληνες Γλύπτες
- ορείχαλκος, 2.50 μ. ύψος, στην ομώνυμη πλατεία καπνεργάτη
- η μορφή της γυναίκας παίζει σημαντικό ρόλο στην αισθητική αξιολόγηση του έργου, καθώς, η πάλη της γυναικείας μορφής υποδεικνύει την πάλη του πνεύματος με την ύλη στην τελική μορφή του έργου (υπήρξαν 5 ή 6 παραλλαγές) η γυναικεία μορφή απεικονίζει τη μάνα, ένα πολυσήμαντο σύμβολο που δίνει στο μνημείο πανανθρώπινο χαρακτήρα
- μνημείο που ο καλλιτέχνης δεν πρόλαβε να υπογράψει, λόγω θανάτου

Συμβολίζει το χειρωνακτικό χαρακτήρα του καπνεργατικού επαγγέλματος (κατά 90%).

Τα χέρια τους ήταν καθοριστικά για το μεροκάματο και την παραμονή τους στη δουλειά, αφού κεντούσαν εκατομμύρια φύλλα ξεραμένου καπνού ένα-ένα στα βελόνια. Τα αδύναμα χέρια δεν είχαν μέλλον στη δουλειά.

ΚΑΠΝΕΡΓΑΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΕΣΑΝ
ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ
ΕΥΘΥΜΙΑΔΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ
ΖΗΣΑΚΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ
ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ
ΜΑΚΕΔΟΣ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ
ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗΣ ΝΙΚΟΣ
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΜΑΝΑΣΗΣ
ΨΑΡΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ

Κατοχή – μεταπολεμικά

- στον μεσοπόλεμο τεράστια μείωση αριθμού των καπνοβιομηχανιών από 150 σε περίπου 50 μετά τον Β.Π.Π.

Έτσι, την γύρω στο 1995 υπάρχουν μόνο 5: ο Γεωργιάδης στην Αθήνα , ο Παπαστράτος κ Κεράνης στον Πειραιά και Καρέλιας στην Καλαμάτα και ΣΕΚΑΠ στην Ξάνθη.

Οι ζημίες της καπνικής οικονομίας κατά την κατοχή

- ο καπνός δημευόταν από τις αρχές της κατοχής
- η καπνική οικονομία εξαρθρώθηκε
- η καπνοκαλλιέργεια χτυπήθηκε
- με την άφιξη των κατακτητών δήμευση:
22 εκατομμυρίων κιλών έτοιμων καπνών για παράδοση,
αξίας 30 εκατομμυρίων προπολεμικών δολαρίων

- ολοκληρωτική αποκοπή της καπναγοράς μας, επί τέσσερα χρόνια από τις καταναλώτριες χώρες → στράφηκαν προς την Τουρκία και άλλες χώρες
- 18 Απριλίου 1941, διαταγή της γερμανικής στρατιωτικής διοίκησης:
διοικητές και έμποροι καπνών ήταν υποχρεωμένοι να προσφέρουν τα καπνά τους στη Γερμανική Διοίκηση
- οι καπνοπαραγωγοί δεν ήταν ιδιοκτήτες του εμπορεύματος τους

Μεταπολεμικά

Στις εξαγωγές μεταπολεμικά παρουσιάζεται πρόβλημα.

Μειωμένο το ενδιαφέρον των προπολεμικών αγοραστών, επειδή:

- η Γερμανία, ο κύριος αγοραστής ελληνικών καπνών, βγαίνει από τον χώρο των αγορών, οικονομικά εξουθενωμένη λόγω πολέμου
- μετά την απελευθέρωση, καμία εξαγωγή σε Γερμανία, όπως και στις υπόλοιπες αγορές της ανατολικής Ευρώπης
- δεν συνεχίζονται οι προπολεμικές τακτικές αγορές
- αμερικανικές καπνοβιομηχανίες, απορροφούσαν το 20% των προπολεμικών ελληνικών εξαγωγών, πλέον στροφή προς τα καπνά της Τουρκίας
- ο τύπος του ανατολικού τσιγάρου, στον οποίο τα καπνά της Ελλάδας όφειλαν την επιτυχία τους, αρχίζει να χάνεται

- 1940: κυκλοφορία τσιγάρων με το όνομα «ΑΕΡΑ», για την ενίσχυση του φρονήματος των Ελλήνων στρατιωτών στον πόλεμο
- 1950: σταθμός στη μορφή του μέχρι τότε γνωστού τσιγάρου στην Ελλάδα, εμφάνιση των τσιγάρων με **φίλτρο** και στην Ελλάδα
- 1975: ίδρυση της ΣΕΚΑΠ στην Ξάνθη, που μαζί με την Καρέλια αποτελούν τις αμιγώς Ελληνικές Βιομηχανίες καπνού
- 1978: ο υπουργός υγείας κ. Δοξιάδης ξεκινάει την πρώτη οργανωμένη αντικαπνιστική εκστρατεία στην Ελλάδα με αποτελέσματα. Ήταν εκείνος που διείδε τις βλαβερές συνέπειες του καπνίσματος στην Δημόσια Υγεία.

- 1980: παρασκευάζονται στην Ελλάδα πλέον όλες σχεδόν οι ξένες μάρκες τσιγάρων και σταματούν σταδιακά να εισάγονται
- 1996: υπερψηφίζεται ο Ευρωπαϊκός νόμος για την απαγόρευση της διαφήμισης του καπνίσματος
- 2003: η Παπαστράτος ΑΕ γίνεται Philip Morris International

Βιβλιογραφία

Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος, Οικονομική λειτουργία του Μακεδονικού και Θρακικού χώρου στα μέσα του 19ου αιώνα στα πλαίσια του διεθνούς εμπορίου, Θεσσαλονίκη 1980

Σκανδάλης Ελευθέριος, Ο καπνός εν τω πλαισίου της γεωργικής οικονομίας της Βορείου Ελλάδος, Αθήνα 1960

Μποκοβος Παναγιώτης, Η βιοτεχνία εις την περιοχήν της Θεσσαλονίκης κατά την δεκαετίαν 1957-1966, Θεσσαλονίκη 1969

Θασίτης Βασίλης, Η ελληνική βιομηχανία σιγαρέττων, Αθήνα 1962

Εισαγωγή - επιμέλεια: Χεκίμογλου Ευάγγελος - Ρούπα Ευφροσύνη

Έρευνα - σχολιασμός δημοσιευμάτων: Χατζοπούλου Ζαφειρώ

Σύμβουλος έκδοσης - συντονισμός: Πανσεληνά Γεωργία, Η οικονομία της Βόρειας Ελλάδας μέσα από τις σελίδες της Βιομηχανικής επιθεώρησης Τόμος Α - 1934-1954, Αθήνα 2003

Εισαγωγή - επιμέλεια: Χεκίμογλου Ευάγγελος - Ρούπα Ευφροσύνη,

Η οικονομία της Βόρειας Ελλάδας μέσα από τις σελίδες της Βιομηχανικής επιθεώρησης Τόμος Β - 1955 - 1984

Γυιόκας Παναγιώτης, Αι δυνατότητες οικονομικής αναπτύξεως
Μακεδονίας και Θράκης (ομιλία), Αθήνα 1967

Κέντρο Ιστορίας Δήμου Θεσσαλονίκης, Εικόνες από τη βιομηχανική
Θεσσαλονίκη του χθες, Θεσσαλονίκη 2000

Λαμψίδης Γιώργος, Οι πρόσφυγες του 1922 η προσφορά τους στην
ανάπτυξη της χώρας, Θεσσαλονίκη 1992

Γιαγκιοζής Φαίδων, Ο πυρσός που καίει η απαρχή του σχεδίου της
βιομηχανικής ανάπτυξης της Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2005

Δάγκας Αλέξανδρος, Συμβολή στην έρευνα για την οικονομική και
κοινωνική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης: οικονομική δομή και
κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας 1912-1940, Θεσσαλονίκη
1998

Ρούπα Ευφροσύνη & Χεκίμογλου Ευάγγελος, Ιστορία της
επιχειρηματικότητας στη Θεσσαλονίκη, Θεσσαλονίκη 2004

Μαυρογορδάτος Μ. & Χαμουδόπουλος Α., Η Μακεδονία μελετη
δημογραφική και οικονομική, Θεσσαλονίκη 1931

Χασιώτης Ι., Τοις αγαθοίς βασιλεύουσα Θεσσαλονίκη ιστορία και
πολιτισμός Α,Β Τόμος, Θεσσαλονίκη 1997

Κοσμά Παρασκευόπουλου «Ο Ελληνικός καπνός», εκδόσεις Ι.
Καμπανάς, Αθήνα 1968.

Οδηγός Καλλιέργειας Καπνού. Έκδοση Εθνικού Οργανισμού Καπνού, Δράμα 1996.

Ο Καπνός και η Καλλιέργειά του (Ανατολικά καπνά). Έκδοση Υπ. Γεωργίας, 1985.

Ευθαλία Δημαρά, Δημ. Σκούρας, Η καλλιέργεια του καπνού στην Ελλάδα. Εκδοσεις «Όμβρος», Αθήνα, 1997.

Περιοδικό «Αγροτικός Συνεργατισμός», τ. 62, Φεβ. 2008, σελ. 38-41. Έκδοση της Πανελλήνιας Συνομοσπονδίας Αγροτικών Συνεταιρισμών Ελλάδος (ΠΑΣΕΓΕΣ).

<http://www.ikkik.gr/>

Ινστιτούτο Κοινωνικών Κινημάτων και Ιστορίας Καπνού